

Ruimte voor spel

Door: Wilma van Esch

Als kind woonde ik ver van de bewoonde wereld aan een zandweggetje, op loopafstand van de bureu. Wij speelden in het zand, met de modder, klommen in de bomen van onze kersenboomgaard, maakten doolhoven in de koren- en maïsvelden en beleefden spannende avonturen bij het varkensbedrijf vlakbij. Als het regende bouwden we hutten op zolder en vermaakten ons binnen. Voor een enkel kind in Nederland zal dit nog de dagelijkse realiteit zijn, maar hoe is dat voor het overgrote deel van onze kinderen, vandaag de dag?

Laat ze buiten spelen

In het boek 'Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's' (Tovey 2011) wordt helder beschreven hoe de vrijheid om buiten te spelen en de onafhankelijke mobiliteit van kinderen steeds meer vermindert. Tegelijkertijd met de afname van buitenspeelruimte constateert Tovey een onevenredige toename van de angstcultuur, angst voor de veiligheid van kinderen, voor het gevaarlijke onbekende, wat een grote impact heeft op het kinderspel. Kinderlevens worden in toenemende mate geïnstitutionaliseerd, onder andere door vanuit school georganiseerde BSO-activiteiten. Onder druk van tijd en veiligheid worden kinderen gebracht en gehaald, waardoor de mogelijkheid om veel ervaringen op te doen en de autonomie van kinderen afneemt.

Tovey constateert een groeiende intolerantie tegenover kinderspel. Knorrige volwassenen die aanwezigheid van kinderen niet op prijs stellen en geluidsoverlast ervaren in hun wijk.

De virtuele ruimte waarin kinderen spelen, wordt daarentegen een steeds grotere ontdekruimte. Kinderen kunnen fascinerende, dynamische ruimtes betreden, rijk aan ervaringen, maar hebben daarnaast ook sociale en fysieke ervaringen nodig om te groeien en zich harmonieus te ontwikkelen.

Het universum komt mij niet voor als een ruimte, bestaande uit een enorme aanwezigheid waaraan ik mij slechts kan aanpassen, maar als een actieruimte, een domein dat een bepaalde vorm aanneemt als ik ermee omga.
Paulo Freire (1972)

Tovey houdt een warm pleidooi voor buitenspel, beschrijft inspirerende voorbeelden en geeft ons volop handvatten om speelgelegenheid voor kinderen te creëren.

Pioniers en onderzoek

Vanaf het begin van de vorige eeuw is volop onderzoek gedaan naar de speelleeromgevingen van kinderen en de invloed daarvan op de prestaties van kinderen. Dit is grotendeels gefocust op de interne cognitieve en sociale aspecten van leren. Ook is er al jaren interesse om onderzoek te doen naar de wisselwerking tussen variërende omgevingsfactoren en aspecten van leren.

Dewey leverde al vroeg een bijdrage aan dit denken (School and Society, 1934. New York Perigee). Hij herkende het belang van de fysieke omgeving van de school. In 'School and Society' beschrijft hij dat wat de beste en wijste ouders wilden voor hun kind, de gemeenschapswens moest zijn voor alle kinderen. Ieder ander ideaal voor onze scholen beschreef hij als ondemocratisch, nauw en onbeminlijk.

In haar werk richtte Maria Montessori zich op de noodzaak om aandacht te besteden aan de fysieke ruimte waarin geleerd kon worden. Voortkomend uit de behoefte van volwassenen om nieuwe wegen te ontwikkelen om te werken met kinderen. (Montessori 1936. The secret of childhood. London: Longmans, Green & Co).

Een grote bijdrage op het gebied van het benutten en inrichten van ruimte komt van Loris Malaguzzi, de grondlegger van het concept Reggio Emilia. Na de Tweede Wereldoorlog heeft Reggio Emilia in Noord Italië gepioneerd met een onderwijsbenadering van jonge kinderen, waarbij beoogd werd de cognitieve, emotionele, sociale en morele potenties van ieder kind zorgvuldig tot bloei te laten komen.

Reggio Emilia schenkt veel aandacht aan het ontwerp van schoolruimtes, suggererend dat de scholen van de toekomst speciaal ingericht moeten worden als vriendelijke omgevingen voor de nieuwe leerstijlen en organisatie van scholen. Ruimte kan een plezierige relatie tussen mensen van verschillende leeftijden

aanmoedigen, schoonheid bieden, voorzien in veranderingen, ruimte bieden in keuzes en heeft potentie om het sociale, affectieve, fysieke en cognitieve leren aan te spreken.

Reggio Emilia spoort ons aan de ruimte voortdurend te onderzoeken, te observeren, te veranderen en af te stemmen op de behoeften van kinderen en hun ontwikkeling.

Alleen van de kinderen zelf kun je dingen leren die over kinderen gaan en voor hen bestemd zijn. *Loris Malaguzzi*

Ruimtes en plaatsen om te spelen

De betekenis van een ruimte wordt bepaald door de ervaringen die kinderen er opdoen. Om tot optimaal spel te kunnen komen zijn bij de inrichting van je ruimtes een aantal factoren van invloed (Tovey 2011).

Ruimte en grote mate van vrijheid

Kleuterleerkrachten zullen het ongetwijfeld herkennen: Wanneer kinderen helemaal in het spel zitten, vervagen de grenzen van de ruimtes en de hoeken.. De knutselhoek naast de huishoek wordt een vanzelfsprekende plek waar dingen gemaakt worden, die nodig blijken in het spel. Materialen worden rondgesjouwd en in het midden van de kring kan spontaan een slaapplek ontstaan.

De bereidheid van de leerkracht om kinderen dingen te laten uitproberen is een grote voorwaarde. Zo hoeven de kinderen zich geen zorgen te maken over mogelijke consequenties en kunnen ze naar hartenlust exploreren.

Een rijke speelcontext

De ontwikkeling van spel is niet statisch maar vloeiend. Reifel en Yeatman (1993) wijzen erop dat het categoriseren van spel (volgens de traditionele spelopvattingen: exploratief spel, imaginair spel, sociodrama, spel met regels enzovoorts) de neiging kan hebben ons begrip van spel te verstoren. Spel past zelden in een categorie en vloeit vaak over van de ene in de andere categorie. Door kinderen een grote variatie aan materialen, hoeken en speelmaatjes te bieden kan het spel rijker en complexer worden. Tovey beschrijft de potentie die kinderen hebben om met materialen te creëren, te vernieuwen, te bedenken, te combineren en te transformeren.

Wat maakt iets tot een goede ruimte:

- Ruimtes met een specifiek doel
- Verbonden ruimtes
- Verhoogde ruimtes
- Wilde en ongerepte ruimtes
- Ruimtes om te ontdekken en onderzoeken
- Ruimtes voor mysterie en betovering
- Natuurlijke ruimtes
- Ruimtes voor verbeelding,
- Ruimtes voor beweging en rust
- Sociale ruimtes
- Bewegende-veranderende-ontwikkellende-evoluerende ruimtes

H. Tovey (2011)

Fantasievolle transformaties

Een fantasievolle transformatie is het gebruik maken van een object, plaats of gebaar in de plaats van iets anders. Zo kan een pylon als heksenhoed gebruikt worden, een ladder als grasmaaier en een klimrek dienst doen als kasteel. Vygotsky (1978) beargumenteert dat dergelijk spel leidt tot een hogere-orde denken, omdat kinderen objecten symbolisch gebruiken.

In de realiteit bepalen de voorwerpen wat we ermee moeten doen, maar in spelsituaties geldt het omgekeerde en 'ontstaan de acties vanuit de ideeën in plaats van uit de dingen'. Het realistische speelgoed, bijvoorbeeld 'plastic eten', biedt weinig mogelijkheden tot transformatie of fantasie. Een broodje van plastic, blijft een broodje van plastic, terwijl een kind een blad of steen net zo goed als eten kan laten dienen. Het kind bepaalt de betekenis en heeft daarmee ook de controle, in plaats van te moeten reageren op vastgelegde voorstellingen en ideeën. Onderhandelen over de betekenis van iets tijdens het spel vereist nieuwe vaardigheden van kinderen. Het gebruik van realistische dingen, vraagt niet hetzelfde onderhandelingsniveau. (Trawick Smith 1998)

Dollen, vrolijkheid en onbezonnenheid

Onbezonnenheid, vaste volgordes door elkaar gooien en vaste patronen doorbreken, is karakteristiek voor (buiten)spel, op het moment dat er minder toezicht is van volwassenen en kinderen meer ruimte hebben om hun eigen regels te bedenken. Tovey beschrijft speelse onzin als cruciaal voor het ontwikkelen van sociaal begrip en het creëren van vriendschapsbanden.

Stoeien

Vol overgave spelen kan ruw spel omvatten, zoals stoeien. Dit begint al jong en bereikt aan het einde van de vroege kinderjaren zijn hoogtepunt. Spelers moeten in staat zijn om het signaal te geven 'dit is spel' (Bateson 1956) om aan te geven dat het schijngevechten zijn. Tovey beschrijft de wat ambivalente houding van leidsters van peuterspeelzalen tegenover ruw spel en benadrukt dat dergelijk spel zoveel meer is dan een stoeipartij. Het vraagt om zelfbeheersing, het is belangrijk voor het onderhouden van vriendschappen, het ontwikkelen van communicatievaardigheden en het leren interpreteren van signalen.

Een context voor leeftijdsgenoten

Het spel van kinderen maakt soms heftige thema's zichtbaar. Bommen, explosieven, brand, moord, seks, jaloezie en moord kunnen indringend zichtbaar worden in spel. Volwassenen zien dergelijke thema's liever niet en kunnen deze 'donkere' kant van kinderspel met moeite accepteren. Goleman(1996) stelt dat het op magische wijze veranderen van de gebeurtenissen in de echte wereld een krachtige manier kunnen zijn om controle te krijgen over je angst.

Corsaro (2003) stelt dat de hoofdthema's in het spel

tussen leeftijdsgenoten ondersteunend kunnen werken bij het grip krijgen op het eigen leven. Kinderen ervaren het als prettig omdat gevoel van controle vervolgens met elkaar te delen.

Het mooi en uitdagend maken van de omgeving is geen doel op zichzelf: het is een middel. Het doel is belangrijker dan het middel. Dus wat de kinderen (en volwassenen) doen bij buitenspel is de kern waar het om draait. *Drummond (1995)*

Jij maakt het verschil

Een rijke, uitdagende omgeving maakt niet dat het spel van kinderen, dat vanzelfsprekend ook zal zijn. Sensitieve volwassenen kunnen in speelomgevingen van kinderen creatieve, nieuwe mogelijkheden bieden. De sleutel is hoe kinderen en volwassenen zich aan elkaar aanpassen om langdurig spel te ontwikkelen en ruimtes te transformeren. Daartoe is gelukkig volop inspiratie en bronmateriaal ontwikkeld.

We moeten een plek hebben waar kinderen een hele groep volwassenen hebben die ze kunnen vertrouwen. *Margaret Mead*

Wilma van Esch is projectleider van het expertisecentrum E.G.O. Nederland (Fontys Hogescholen). Zij verzorgt trainingen, workshops, studiereizen en lezingen voor PMWers, BSOers, leerkrachten, schoolleiders en docenten HBO. w.vanesch@fontys.nl / www.wilmavanesch.nl

Bronnen:

H. Tovey 'Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's' Uitgeverij Garant 2011 ISBN 978 90 441 2793 5

L. Malcolm, P. Stringer, C. Walker 'Guest editorial' Educational & Child Psychologie Vol. 28. No. 1 (2011)